

ВІДГУК

офіційного опонента,
доктора психологічних наук, старшого наукового співробітника
Кобильченка Вадима Володимировича,
на дисертацію Омельченко Марини Сергіївни
«Психологія професійної свідомості корекційного педагога»,
подану на здобуття
наукового ступеня доктора психологічних наук
зі спеціальності 19.00.08 - спеціальна психологія

На сучасному етапі модернізації в Україні системи спеціальної освіти, упровадження та розвитку інклюзивного навчання проблема підвищення ефективності навчально-виховного процесу, пошуку нових засобів корекційно-розвивального впливу на особистість дитини з особливими освітніми потребами, які б забезпечували її успішну самопрезентацію й самореалізацію є однією з найбільш актуальних.

Запровадження сучасних моделей організації навчання і виховання, розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами вимагає не лише нових підходів до навчання, спеціального дизайну освітнього середовища, а й впровадження дієвої й результативної системи психолого-педагогічного супроводу, ефективність якої залежить від координованості дій команди фахівців та їх професіоналізму. Оскільки професійна свідомість визначається як одна з базових структур професіоналізму фахівця, що визначає його компетентність, тож її розвиток є важливим завданням в процесі професійної підготовки. Відтак, актуальність дослідження викликана підвищенням інтересу до організації якісної професійної підготовки корекційних педагогів, зокрема проблеми їхньої професійної свідомості.

Як цілком слушно зазначає автор, професійна свідомість посідає ключову позицію у подоланні розбіжностей між рівнем професійної підготовки майбутніх педагогів та якістю їх практичної діяльності. Дане дослідження є актуальним, оскільки присвячене розв'язанню складних теоретичних та прикладних аспектів проблеми в контексті професійного

розвитку корекційних педагогів з огляду на особистісні та компетентнісні чинники, які детермінують цей процес.

Таким чином, обрана Омельченко Мариною Сергіївною проблема може вважатися такою, що відповідає сучасним науковим пошукам та запитам практики.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації М.С. Омельченко, слід зазначити, що значною мірою вона забезпечується чіткою структурою роботи та її логічною цілісністю, в якій матеріал викладений послідовно, а також комплексно розкрита проблема, визначена у дослідженні.

Сформульована мета дослідження роботи повністю узгоджується з найважливішими питаннями спеціальної психології та корекційної педагогіки, оскільки полягає в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої системи розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Дисертація М.С. Омельченко цілком відповідає рівню докторського дослідження.

До основних позитивів даної дисертаційної роботи слід віднести теоретико-експериментальну концепцію роботи, яка являє собою цілісну психологічну репрезентацію процесу розвитку професійної свідомості корекційних педагогів. Відповідно до мети, завдань, предмета й теоретико-методологічних засад дослідження представлено узагальнений системний науковий аналіз проблеми у галузі філософії, соціології, загальної та спеціальної педагогіки та психології. Рецензована робота має вагому наукову новизну, теоретичну й практичну значущість.

Структуру дисертації М.С. Омельченко складають п'ять розділів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел та додатки. Розділи дисертації є чітко структурованими, у них подані

взаємопов'язані результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження відповідно до визначених мети та завдань.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми професійної свідомості» дисертанткою висвітлено стан досліджуваної проблеми, представлено методологічні підвалини аналізу сутності професійної свідомості, виокремлено основні наукові підходи до вивчення свідомості загалом і професійної свідомості зокрема.

Серед категоріального апарату дослідження варто виразити такі ключові поняття, як «професійна самосвідомість», «професійна рефлексія», «професійна Я-концепція».

Заслуговує схвалення розкриття психологічного змісту феномену професійної свідомості, що розглядається в рамках таких підходів до дослідження як: професіографічний.. системно-діяльнісний, рефлексійний, компетентнісний тощо. Обґрунтовано, що найбільш доцільним для дослідження становлення і розвитку професійної свідомості є особистісно-компетентнісний підхід, на основі якого автором розроблено факторну модель професійної свідомості.

У другому розділі дисертації «Психологія професійної свідомості фахівця» виокремлено й охарактеризовано складові блоки професійної свідомості: когнітивний, рефлексійний, аксіологічний, мотиваційний, афективний.

В результаті теоретичного аналізу спеціальної літератури уточнено й диференційовано зміст понять «становлення професійної свідомості», «розвиток професійної свідомості» і «професійний розвиток». Встановлено, що взаємозв'язок між розвитком професійної свідомості та професійним розвитком зумовлюють зміни тип} сприйняття професійної дійсності фахівця.

М.С. Омельченко акцентовано увагу на чинниках, що зумовлюють динаміку трансформації професійної свідомості особистості, виокремлено та проаналізовано відповідні періоди. Встановлення закономірностей, що

визначають взаємозв'язок між детермінантами розвитку професійної свідомості дозволило інтегрувати їх у загальний конструкт — психологію професійної свідомості фахівця. Доведено, що взаємозв'язок визначених структурних складових у психології професійної свідомості зумовлено їх загальною спрямованістю на розвиток не лише професійної свідомості, а й загальний професійний розвиток фахівця.

У третьому розділі «Концептуальні основи дослідження розвитку професійної свідомості корекційного педагога» висвітлено особливості професійної діяльності корекційного педагога, запропоновано професійні вимоги до його професійно-особистісних якостей та професійної компетентності. Проаналізовано механізм розвитку професійної свідомості корекційного педагога, відповідно до чого розроблено експериментальний психодіагностичний комплекс дослідження особливостей професійної свідомості корекційних педагогів та сформовано вибірку експериментального дослідження, яка заслуговує позитивної оцінки, позаяк її склали 270 осіб, серед яких здобувачі зі спеціальності «Спеціальна освіта; 13.00.03 Корекційна освіта (за нозологіями) (78 осіб), корекційні педагоги спеціальних дошкільних навчальних закладів (63 особи), корекційні педагоги спеціальних загальноосвітніх шкіл (77 осіб), асистенти вчителів інклюзивних класів загальноосвітніх шкіл (52 особи).

У четвертому розділі «Психологічна діагностика професійної свідомості корекційних педагогів» розглянуто послідовність проведення констатувального дослідження, покроково обґрунтовано авторський підхід щодо організації експерименту, визначено методичний інструментарій.

Апробація психодіагностичного комплексу дослідження професійної свідомості заслуговує на схвалення. Комплекс методичних засобів включав оцінку професійної компетентності, професійно-особистісних якостей та визначення рівнів розвитку професійної свідомості корекційних педагогів. До комплексу діагностичного інструментарію входили наступні методи: анкета «Ставлення до професійної діяльності корекційного педагога»,

психологічний аналіз професійної діяльності корекційного педагога, анкета «Визначення професійних дій корекційного педагога», анкета «Оцінка націленості корекційного педагога на професійний розвиток», опитувальник «Визначення професійної стратегії корекційного педагога», опитувальник «Дослідження професійно-особистісних якостей корекційного педагога», опитувальник «Дослідження рівня розвитку професійної свідомості корекційного педагога», спостереження за професійною діяльністю корекційного педагога.

Емпіричним шляхом автор доводить особистісно-компетентнісну детермінацію розвитку професійної свідомості корекційного педагога. Виявлено статистично значущі зв'язки між рівнем професійної свідомості респондентів та особистісно-компетентнісними показниками їх професійної діяльності.

У п'ятому розділі «Система розвитку професійної свідомості корекційного педагога: особистісно-компетентнісний підхід» представлено авторську систему розвитку професійної свідомості корекційних педагогів, описано її структуру, висвітлено результати апробації щодо професійної підготовки студентів та впровадження у професійну діяльність корекційних педагогів, які мають стаж роботи до п'яти років.

Хід розвивальної роботи на адаптаційному та індивідуалізаційному рівнях системи розвитку професійної свідомості описано автором докладно і послідовно. Значним позитивним моментом стало комплексне впровадження розробленої системи як у навчальний процес фахової підготовки корекційних педагогів, так і залучення респондентів до тренінгової роботи з розвитку професійної свідомості.

Позитивної оцінки заслуговують також додатки, в яких подано великий обсяг експериментального інструментарію.

З огляду на вищесказане зазначимо, що дисертаційна робота містить структурну раціональність, наукову коректність та професійність психологічного аналізу, чіткість та логічність викладу змісту теоретико-

експериментального дослідження. Усі п'ять розділів є завершеними, містять ґрунтовні узагальнення та висновки.

Вагомим є і значна кількість наукових праць, опублікованих за матеріалами дисертаційної роботи (3 монографії, 26 статей 21 публікація апробаційного характеру, 2 посібники для ЗВО).

Поряд з високою загальною оцінкою рецензованої дисертаційної роботи висловимо деякі зауваження, що мають дискусійний характер.

1. Одним із ключових понять, якими оперує автор, є «психологія професійної свідомості», але вперше воно зустрічається у підрозділі 2.3, який має назву «Психологія розвитку професійної свідомості фахівця». На нашу думку, більш доречно було б розглянути його в першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми професійної свідомості» поряд із аналізом поняття «розвиток професійної свідомості» (с. 49). Поняття «психологія» варто було б розглядати як цілісну психологічну сутність, що виводиться логічним шляхом на основі певних ознак і понять, якими, у даному аспекті, виступають закономірності, що визначають взаємозв'язок між детермінантами розвитку професійної свідомості.

2. Перший розділ дещо переобтяжений інформацією про науково-методологічні засади дослідження проблеми професійної свідомості, її сутність та структуру. Водночас недостатньо використано матеріали щодо розвитку професійної свідомості фахівців та науково-практичного досвіду, спрямованого на професійний розвиток фахівця.

3. У третьому розділі дисертації (с. 171-172) у підрозділі 3.1.3. увагу акцентовано на трактуванні поняття «інклюзивна компетентність», яка є «... системою професійних знань, вмінь та навичок корекційного педагога, які дозволяють на високому рівні здійснювати професійні функції в умовах інклюзивного навчання, відповідно до сучасних стандартів освіти». На с. 177 цього ж підрозділу автор логічно узагальнює проаналізовані теоретичні положення й представляє розроблені на цьому підґрунті вимоги до професійної компетентності корекційного педагога. Виникає питання: чому у

розроблених вимогах жодним чином не згадується інклюзивна компетентність?

4. Ефективність системи розвитку професійної свідомості студентів та корекційних педагогів-адаптантів доведено в дослідженні. Однак залишається незрозумілим, чи можна використовувати розроблену систему для розвитку професійної свідомості корекційних педагогів зі стажем більше п'яти років?

5. В тексті дисертації зустрічаються технічні помилки, русизми, подекуди текст містить окремі стилістичні недоліки, які полягають у тому, що інколи відбувається повторювання деяких формулювань.

Проте, зазначені зауваження не спростовують високої оцінки дисертаційного дослідження, а певною мірою доповнюють об'єктивну характеристику практичної складності та теоретичної значущості проблеми психології розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

За науковим рівнем дисертаційна робота М.С. Омельченко є самостійною, цілісною, фундаментальною науковою працею й вагомим внеском у теорію та практику сучасної спеціальної психології. Автореферат відображає основний зміст дисертації. Результати дослідження пройшли солідну апробацію та знайшли відображення у значній кількості публікацій.

Таким чином, дисертація на тему «Психологія професійної свідомості корекційного педагога» повністю відповідає встановленим вимогам ДАК МОН України до докторських дисертацій, а її автор - Омельченко Марина Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 - спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями зору
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

В.В. Кобильченко

ВЛАСНОРІЧ ПІДПИС *Кобильченко В.В.*
СТВЕРДЖУЮ
ЗАВІДУВАН ВІДДІЛОМ КАДРІВ *Кобильченко В.В.*
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України